

911
N-39

**Namozov Jo'rabek Abduazizovich
Mirislomov Mirdavlat Miraziz o'g'li
Turg'unova Robiya Fazliddin qizi**

**SUV RESURSLARIDAN QISHLOQ
XO'JALIGI TARMOQLARIDA
QO'LLANILISH GEOGRAFIYASI
(TOSHKENT VILOYATI
MISOLIDA)**

911
N-39

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

Namozov Jo'rabek Abduazizovich
Mirislomov Mirdavlat Miraziz o'g'li
Turg'unova Robiya Fazliddin qizi

SUV RESURLARIDAN QISHLOQ
XO'JALIGI TARMOQLARIDA
FOYDALANISH GEOGRAFIYASI
(TOSHKENT VILOYATI MISOLIDA)

Monografiy

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA
VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

Toshkent
«TGN PRINT»

2025

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA
VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

Kitob shu yerda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart

Ilgarigi berilmalar miqdori _____

shq...

Tipografiya "Zabo Print" MCHJ tel: +998 94 673 66 96
+998 97 017 01 01

-14711/45-

UO‘K 911;631.67(575.111)

KBK 26.8;42.1

N-39

Namozov J.A., Mirislomov M.M., Turg‘unova R.F. Suv resurslaridan qishloq xo‘jaligi tarmoqlarida foydalanish geografiyasi (Toshkent viloyati misolida). Monografiya. – T.: “TGN PRINT”, 2025. 106 b.

Monografiyada suv resurslaridan qishloq xo‘jaligida, jumladan Toshkent viloyati agrar sohalarida foydalanishning geografik xususiyatlari, hududiy tarkibi, ixtisoslashuvi hamda viloyat iqtisodiyotiga ta‘siri bayon qilingan. Toshkent viloyati suv resurslarining o‘zgaruvchanligi dinamikasi, undan foydalanishdagi hududiy tafovutlar hamda istiqbollari yoritilgan.

Monografiya bakalavr, magistrant, ilmiy tadqiqotchilar va yer va suv resurslaridan foydalanishning hududiy tarkibini takomillashtirish bilan shug‘ullanuvchi va qishloq xo‘jaligi mutaxassislariga mo‘ljallangan.

*Monografiya Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ilmiy texnik kengashitomonidan nashrga tavsiya etilgan
(8-son bayonnoma, 2025 yil 28 yanvar)*

Taqrizchilar:

R.Y. Maxamadaliyev - g.f.n. dots.

Sh.B. Qurbonov - g.f.f.d. dots.

ISBN 978-9910-8675-7-6

MUNDARIJA

KIRISH	4
I BOB. QISHLOQ XO‘JALIGIDA SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY MASALALARI	7
1.1. Suv resurslari qishloq xo‘jaligi rivojlanishi va hududiy tashkil etilishining asosiy omili sifatida	7
1.2. Suv resurslaridan foydalanishning ilmiy –uslubiy jihatlari ..	17
1.3. O‘zbekiston Respublika suv resurslari	28
I bob bo‘yicha xulosa	36
II BOB. QISHLOQ XO‘JALIGI MINTAQAVIY VA TARMOQLAR TARKIBI UNDA SUV RESURSLARINING AHAMIYATI	38
2.1. O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligi tarmoqlari tarkibi	38
2.2. Toshkent viloyati qishloq xo‘jaligi tarmoqlari va uning hududiy tarkibi	48
2.3. Mintaqa suv resurslaridan qishloq xo‘jaligida foydalanish ..	61
II bob bo‘yicha xulosa	69
III BOB. TOSHKENT VILOYATI SUV RESURSLARIDAN QISHLOQ XO‘JALIGIDA FOYDALANISH ISTIQBOLLARI	70
3.1. Viloyat qishloq xo‘jaligiga zamonaviy sug‘orish texnologiyalarini jalb etish masalalari	70
3.2. Viloyat qishloq xo‘jaligida suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish imkoniyatlari	73
3.3. Suv resurslaridan qishloq xo‘jaligida foydalanish mavzusini o‘qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish yo‘llari	76
III bob bo‘yicha xulosa	86
XULOSA	87
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	90
ILOVALAR	96

KIRISH

Suv resurslari arid iqlimli mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va oziq-ovqat xavfsizligiga katta ta'sir ko'rsatadigan tabiiy omillar sirasiga mansub. Hozirgi davrda aholining yuqori sur'atlar bilan ko'payishi va, ayni paytda, iqlimning global isib borishi sababli ko'p davlatlarda suv tanqisligi bilan bog'liq jiddiy xavf-xatarlar vujudga kelmoqda. Bu holat, o'z navbatida, yer resurslaridan foydalanish tizimiga ham ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi. Bu esa, ayniqsa arid iqlimli mamlakatlarda suv resurslaridan oqilona foydalanishda alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda suv resurslaridan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilish borasida hududlarda qishloq xo'jaligini qayta ixtisoslashtirish, suv resurslarini hududiy tashkil etishni takomillashtirish ishlari amalga oshirilmoqda. «Qishloq xo'jaligida yer va suv resurslaridan samarali foydalanish konsepsiyasi»da «qishloq xo'jaligi yerlaridan foydalanish samaradorligini oshirish, yer va suv resurslaridan samarali foydalanishda ilm-fan va amaliyot integratsiyasini jadallashtirish» yuzasidan muhim vazifalar belgilab berilgan. Bu borada, jumladan, Toshkent viloyati suv resurslaridan oqilona foydalanishning hududiy tarkibi va omillarini aniqlashga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 17 iyundagi PF-5742-son «Qishloq xo'jaligida yer va suv resurslaridan samarali foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2020 yil 10 iyuldagi PF-6024-son «O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030-yillarga mo'ljallangan konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 20 dekabrda 841-son "mavjud yer va suv resurslaridan samarali foydalanish, 2020 yil hosili uchun qishloq xo'jaligi ekinlarini oqilona joylashtirish va mahsulot yetishtirishning prognoz hajmlari to'g'risida"gi qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa meyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning obyekti va predmeti:

Tadqiqotning obyekti Toshkent viloyati suv resurslarining hududiy tarkibi hisoblanadi.

Tadqiqotning predmeti viloyat suv resurslaridan qishloq xo'jaligida foydalanishning hududiy tarkibi va omillari hisoblanadi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari:

Tadqiqotning maqsadi Toshkent viloyati suv resurslaridan oqilona foydalanish bo'yicha taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

suv resurslaridan oqilona foydalanishning iqtisodiy geografik jihatlarini tahlil qilish;

Toshkent viloyatiga suv beradigan irrigatsiya tizimlarini o'rganish;

sug'oriladigan yerga to'g'ri keladigan suv miqdorini hisoblab chiqish;

Toshkent viloyati tumanlari sug'oriladigan yerlarini suv resurslari bilan ta'minlanganlik holati bo'yicha tasniflash;

Suv resurslaridan foydalanishning hududiy samaradorligini (indekslarda) hisoblash va tumanlar doirasida guruhlashtirish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

Suv resurslaridan foydalanish samaradorligi indeksi hisoblab chiqilgan;

Toshkent viloyati qishloq xo'jaligida zamonaviy sug'orish texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Tadqiqotning asosiy masalalari va farazlari. Mazkur ishda suv resurslaridan oqilona foydalanish jarayonlari qishloq xo'jaligiga bog'liq holda o'rganib chiqilgan. Asosiy e'tibor suv resurslaridan foydalanishning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlariga qaratilgan.

Tadqiqot mavzusi bo'yicha adabiyotlar sharhi (tahlili).

Suv resurslari salohiyatini baholash va undan oqilona foydalanish yo'llarini asoslashga O'zbekiston va xorijiy mamlakatlardagi

ko'p geograflarning tadqiqotlari bag'ishlangan. Suv resurslarini geografik tadqiq qilishning nazariy va amaliy masalalari xorijiy olimlardan D.L.Armand, Y.D.Dmitrevskiy, K.V.Dolgoplov, N.N.Klyuyev, V.A.Kovda, B.I.Kochurov, V.G.Kryuchkov, A.A.Mins, A.M.Nosonov, A.N.Rakitnikov, B.G.Rozanov singari tabiiy va iqtisodiy geograflarning asarlarida ko'rib chiqilgan. Ushbu olimlarning ishlarida turli tabiat zonalari va balandlik mintaqalari sharoitida suv resurslaridan oqilona foydalanishning iqtisodiy geografik asoslari ishlab chiqilgan.

O'zbekistonda suv resurslaridan foydalanishning geografik jihatlari Z.M.Akramov, A.Baratov, F.M.Rahimboyev, I.Q.Nazarov, A.N.Nig'matov, A.Raxmatullayev, Sh.I.Usmonov va boshqalar tomonidan o'rganilgan. Bu olimlarning tadqiqotlari asosan respublikamizning turli hududlari suv resurslari salohiyatini baholash, yerlarni melioratsiyalashning ilmiy asoslariga bag'ishlangan.

Tadqiqotda qo'llanilgan metodikaning tavsifi. Monografiyada geografik taqqoslash, statistik tahlil, kartografik, rayonlashtirish, matematik, tarixiy, sotsiologik so'rov o'tkazish usullaridan foydalanilgan.

I BOB. QISHLOQ XO'JALIGIDA SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY MASALALARI

1.1. Suv resurslari qishloq xo'jaligi rivojlanishi va hududiy tashkil etilishining asosiy omili sifatida

Suv resurslari tabiatdagi barcha chuchuk va o'rtacha minerallashgan, sun'iy ravishda chuchuklashtirilgan hamda tozalangan suvlardan iborat bo'lib, xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarida ishlatilayotgan va kelajakda ishlatilishi mumkin bo'lgan suv manbalari yig'indisidir. Biroq hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot bosqichida tabiatdagi barcha suvlardan bevosita foydalanib bo'lmaydi. Shu bilan birga "suv resurslari" tushunchasini barcha suvlar yig'indisining sinonimi deb tushunmaslik kerak. Haqiqatan ham bu kategoriya faqatgina tabiatga xos bo'lmay, balki ijtimoiy-tarixiy va iqtisodiy rivojlanish bosqichlarida o'zgarib turadi [45].

Suv resurslari eng avvalo yer, so'ngra iqlimiy resurslar bilan birgalikda tirik organizmlar rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Iqtisodiyot nuqtai nazaridan ham har qanday mamlakat xo'jaligida suv resurslarining ahamiyati juda yuqori hisoblanadi. Suvlar asriy (yer usti qatlamlari, qutb va baland tog' muzliklari, yirik ko'llar va shu kabilar to'plangan chuchuk suvlar) va qayta tiklanadigan (daryo oqimlari, yer osti suvlarining o'zgaruvchan va dinamik zahiralari, ko'llar hajmining bir qismi va b.) turlarga bo'linadi [37].

Biroq qishloq xo'jaligi va ichimlik maqsadlarida ishlatiladigan (chuchuk) suvlar juda oz qismini tashkil etadi. Chuchuk, ya'ni xo'jalik uchun ishlatiladigan suvlarning minerallashuvi 0,7-1 promille atrofida bo'lishi maqsadga muvofiq. Ichimlik maqsadida foydalaniladigan suvlar esa bu borada ikkita talabga javob berishi lozim [38].

Birinchidan, suvning sho'rliigi ko'pi bilan 0,3 promille bo'lishi juda muhim, aks holda u ichimlik uchun yaroqsiz bo'lib qoladi. Hozirgi sharoitda tabiiy holda ichishga yaroqli bo'lgan suvlar juda kam, shu sababli ayrim davlatlarda (Quvayt, Isroil) sun'iy holda